

יוםם ולילה

פתיחה

יש מצווה ללמוד תורה. תמיד. כפי שכתב הרמב"ם:

כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה בין עני בין עשיר בין שלם בגופו בין בעל יסורין בין בחור בין שהיה זקן גדול שתשש כחו אפילו היה עני המתפרנס מן הצדקה ומחזר על הפתחים ואפילו בעל אשה ובנים חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה שנאמר 'והגית בו יוםם ולילה'.

(תורה א, ח)

מצוות צריך לקיים גם אם אין מבינים את טעמן. אך יש להשתדל להבין אותן. גם כדי לקיימן מתוך הבנה והפנמה, וגם מפני שהטעם משפיע על אופן קיום המצווה. במאמר זה נבחן את טעמי מצות תלמוד תורה, ובעקבות זאת, את אופני קיומה הנובעים מן הטעמים השונים. נחתום בהשלכות של הדיון הזה על תלמידי בית ספר הימלפרב, וחבריהם, בכל מקום שהם.

טעמים והשלכות

מדוע צריך ללמוד תורה? וכיצד יש ללומדה?

א. מפני שזו מצווה

כאמור, חייבים לקיים את המצווה גם בלא טעם, רק מפני שזו מצווה. כמו פרה אדומה וכמו איסור כלאיים. לפי זה, לא כל כך חשוב מה לומדים, ובלבד שנלמד. המדידה המשמעותית היא של משכי הזמן ולא של כמויות התוכן. גם אם כל ימך תשנן פרק אחד, אותו פרק, מבוקר עד ערב, קיימת

את המצווה יותר, הרבה יותר, ממי שלמד כמה דפים בהעמקה בשנות בית הספר ומכאן ואילך לא המשיך ללמוד.

כל אחד מקיים את המצווה בשיעור המינימלי הנדרש לצאת ידי חובה: די בלימוד פסוקי ברכת כהנים ומשנת "אלו דברים שאין להם שיעור" בבוקר אחרי ברכת התורה כדי לצאת ידי חובת לימוד. קריאת שמע של ערבית משלימה גם את השיעור המינימלי של "והגית בו יומם ולילה" (מנחות צט ב). אבל, מצות תלמוד תורה היא מן הדברים שאין להם שיעור. כל תוספת שמעבר למינימום היא מצווה. המשמעות הרחבה של "והגית בו יומם ולילה" היא, לפי פשוטו של מקרא ועל פי הדיון, שצריך ללמוד כל היום וכל הלילה.

ב. מפני שזו מצווה ששכרה בצדה

המשנה המונה את תלמוד תורה בין המצוות שאין להן שיעור (פאה א א), מציינת גם שתלמוד תורה כנגד כולם. מאמרים אין ספור, החל ממזמור תהלים קי"ט דרך ספרות חז"ל ועד ימינו, עוסקים בשבח לומדי תורה ושכרם. שכר בעולם הזה ושכר בעולם הבא. חכמים הורו, שכדאי ללמוד גם שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה. הרי שגם המניע של לימוד לשם קבלת שכר הוא מניע רצוי. גם הטעם הזה אינו מחייב לימוד מסוג מסוים. אם כי סביר להניח שככל שאדם מתאמץ יותר בלימודו, כך יגדל שכרו. מאמץ בלימוד יכול להתרחש בשני אופנים. המאמץ לפנות זמן ולהקדישו ללימוד, והמאמץ בלימוד עצמו, בהעמקה, בשינון וזכרון וכדומה.

ג. לצורך קיום מצוות

כדי לקיים מצוות צריך לדעת תורה. זהו הלימוד הקרוי: "ללמוד על מנת לעשות". ניטול לדוגמה מצווה שבדרך כלל נחשבת כמסלול אחר בעבודת השם ממסלול לימוד התורה: התפילה. אף על פי שזמן תפילה לחוד וזמן תורה לחוד, אי אפשר לתפילה בלי לימוד תורה. מה צריך ללמוד לשם תפילה?

הלכה – בלא ידיעת ההלכות, אי אפשר להתפלל כראוי. צריך לדעת את זמני התפילה וסדריה, כיצד עומדים בתפילה, מה אפשר להוסיף בה והיכן, איפה לדלג כשצריך, וכל כיוצא בזה. כל החלק הראשון של שלחן-ערוך אורח-חיים מוקדש להלכות תפילה. ובנוסף לכך, גם פרקים בחלקים האחרים: בתוך הלכות שבת מוקדשים סעיפים לתפילת שבת, ובתוך הלכות המועדים מוקדשים סעיפים לתפילת המועדים.

הגות – בלא לימוד אמונות ודעות, אי אפשר להתפלל כראוי. יש להבין את מעשה התפילה וערכה בפני עצמו: מדוע מתפללים, כיצד התפילה מועילה, על מה מתפללים ולשם מה. יש להבין את תכני התפילות: הילד ששר "אנים זמירות ושירים אהרונ" נמצא בתחילת הדרך, והוא מן הסתם יגלה את המשמעות הנכונה של המלים כשילמד לקרוא טוב יותר. אבל המבוגר ששר "כתם טהור פז דמות ראש", למה הוא מתכוון? שהבורא יתברך הוא ג'נג'י? שיש לו כתר על הראש? יש הרבה מה ללמוד בפיט הזה, מרמת הפשט ועד רזי תורה. וכך בכל התפילות כולן, הפיוטים, הסליחות והקינוות. במהלך התפילה משננים את עיקרי האמונה וערכים רבים. לא כולם מובנים, ועם חלק מהם קשה להזדהות. ברור מדוע יש לברך "מלביש ערומים" כשמלתבשים, אבל פחות מובן על מה מברכים כיום כשאומרים "הנותן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה", שהרי אין אנו מקיצים עוד לקול התרנגול. הברכות "שלא עשני גוי" ו"שלא עשני אשה" מטרידות מכיוון אחר, ומזמינות דיון על ערך האדם, היחס לגוי, ומעמד האשה ביהדות.

חסידות ומוסר – מעבר ללימוד ההלכה והמחשבה של התפילה, יש להקדיש זמן ללימוד העבודה שבתפילה. כיצד מתמודדים עם הקשיים של הקימה בשחרית, עם ההפסקה באמצע מרוצת היום למנחה, עם השגרה והשעמום? כיצד מעוררים את הרגשות הנכונים לזמנם – גילה ורעדה, שמחה או צער? כל אלו נלמדים כמקצוע בפני עצמו בתורה ולהם ספרי לימוד ודרכי לימוד משלהם.

כך בתפילה, וכך לגבי כל מצווה ומצווה. הן בלימוד של הכנה לקראת קיומה, כדוגמת הלימוד לקראת המועדים, לקראת הבר-מצווה או לקראת הנישואין, לקראת הגיוס לצבא, לקראת הנסיעה לחו"ל ולקראת שנת השמיטה. כך גם בלימוד קבוע וסדור, שבו נפגשים עם כל המצוות היומיומיות, אורחות החיים ודרכי המחשבה והאמונה. משמירת הלשון ועד כשרות, משבת ועד דיני השבת אבידה, מאמונה בהשגחה ובחירת עם ישראל עד מענה לשאלות כמו "מדוע דרך רשעים צלחה", ומה צריך להיות יחסם של ישראל לאומות העולם.

ד. "לומדי תורתך לשמה"

יש הסברים שונים ומגוונים לביטוי "לשמה". יש אומרים שמובנו לימוד לשם לימוד. מעשה הלימוד עצמו הוא בעל ערך. יש אומרים שהערך הוא בכך שהאדם מתקשר בלבו ובשכלו לקדוש-ברוך-הוא בעת הלימוד. יש אומרים שעצם העיסוק בלימוד תורה מעדן את האדם ואת אישיותו. יש אומרים שהלימוד הוא הוא הדבקות בה', דבקות מן המעלה העליונה ביותר, שכן המחשבה היא החלק העליון של האדם ובזה הוא מקשר את עצמו לחכמה הא-להית.

כתוצאה מההבנות השונות האלה, תהיינה דרישות שונות מן הלומד. מי שסבור שלימוד הוא סוג של דבקות בה', יצפה מן הלומד להתנהג בהתאם בעת לימודו. הלימוד ייעשה מתוך כובד ראש ואווירה של קדושה, ויש אומרים – מתוך התלהבות ושמחה. מי שסבור שהוא עילוי האדם דרך מחשבתו, יצפה שהלימוד יהיה מעמיק, ויהיה כרוך באימוץ החשיבה ושכלולה לרמות הגבוהות ביותר. יש מי שיצפה שתהיה לכך גם השפעה חברתית: הלימוד ייעשה מתוך דיבוק חברים, ובתוך חבורת לומדים שמעודדת כל אחד מחבריה להתקדם ולקדם את חבריו. המשנה באבות פרק ו' מונה ארבעים ושמונה דברים שהתורה נקנית בהם, ורבים מהם מיועדים לעצב את דמותו של הלומד תורה לשמה.

ה. תורתך שעשועי

ישנם מאמרים רבים הדורשים מן הלומד להתיישר ולהתייגע בלימודו. אך אין זה ערך הכרחי ללימוד תורה. בצידה של החובה להתאמץ וללמוד גם כשקשה, קיימת גם הנחמה שהתורה היא מרווה לצמא ושעשועים לנפש. מותר, ואפילו צריך ליהנות מלימוד תורה. כל אחד – ואופן ההנאה שלו. יש מי שנהנה מסברה חריפה, ויש מי שנהנה מגימטריה מבריקה. יש מי שנהנה משיעור סדור ורהוט מפיו של מורה שיטתי, ויש מי שנהנה מלימוד בחבורה, רווי תהיות ומבוכות, קושיות ותירוצים. מידת ההנאה תלויה גם במידת ההכשרה והלימוד. כשם שמי שלא התנסה, למד והתרגל, לא נהנה מיין טוב ואוכל מעודן או מאמנות איכותית, כך גם הטעם של לומד תורה מצריך שיפור ועידון, אך עצם הדרישה להנאה היא לגיטימית ואפילו מחויבת. ההכרה בכך שאדם גם אמור ליהנות מלימוד התורה, מכוונת את אופי הלימוד. אחד השיקולים בבחירת המורה, תחום הלימוד ואופן הלימוד יכול להיות וצריך להיות – מידת ההנאה שהוא גורם ללומד. יש בכך גם שיקול של תועלת: אם אדם נהנה מן הלימוד, הוא נמשך ללמוד יותר, ואם לאו – סביר להניח שלימודו יתמעט.

ו. והודעתם לבניך

ככל שאדם מתבגר, ובמיוחד כשהוא מקים משפחה ומגדל ילדים, הוא מבין יותר ויותר את הצורך ללמוד תורה על מנת ללמדה ולהעבירה לדורות הבאים. הוא רוצה לחנך את ילדיו שילכו בדרך הישר, ולשם כך הוא צריך להקנות להם תורה ומצוות, ערכים ומידות. בשלב מסוים הוא צריך לדעת להשיב לשאלותיהם, שלעתים הן טורדניות ומציקות, אבל תמיד הן משקפות צורך אמיתי להבין או לבחון את תקפות הערכים שההורים מנסים להקנות. לעתים, מי ששנים רבות לא התפנה ללמוד, מגלה את הצורך הדוחק להשלים ידיעותיו כדי לספק מענה לילדיו וכדי לבנות את ביתו באופן הראוי, אף על פי שבתקופה שהיה אדון לעצמו לבד, לא חש את הצורך בכך. לעתים אדם חושב שהוא מבוגר מדי מכדי להתחיל ללמוד, אבל זו כמובן גישה מוטעית, כפי שראינו בדברי הרמב"ם לעיל, וכפי שידוע מסיפוריהם של גדולי ישראל שהתחילו ללמוד בגיל

מבוגר יחסית, והידוע מכולם – רבי עקיבא. כאשר הטעם המניע את הלומד הוא ההנחלה לדורות הבאים, סביר להניח שיבחר להתמקד בתחומי הליבה שעליהם מושתת החינוך היהודי: עיקרי אמונה והלכה, ספרות יסוד שחשוב לדעת, ונושאים באמונות ודעות החשובים להורה ולמחנך כמענה לצרכי הבנים.

ז. תלמידי חכמים

אחת הסיבות המצדיקות לימוד תורה הוא הצורך בטיפוח הנהגה לעם ישראל, הנהגה המבוססת על ידע נרחב בתורה. מורי התורה מעבירים אותה מדור לדור והחכמים מנהיגים על פיה את העם. ר"מים וראשי ישיבות, רבני קהילות ודיינים, מחברי ספרים ומגידי שעורים נחוצים לקיומה של תורה ויהדות בישראל. אמרו חכמים: "לא יאמר אדם: אקרא שיקראוני חכם, אשנה שיקראוני רבי, אשנן שאהיה זקן ואשב בישיבה, אלא למד מאהבה וסוף הכבוד לבא" (נדרים סב, א). מאמר זה שולל את הלימוד לשם הכבוד שבתואר חכם ורבי. כפי שמתבאר מן הסיפא: "למד מאהבה וסוף הכבוד לבוא". אך אין מאמר זה פוסל את הרצון להתמחות בלימוד תורה ברמה גבוהה, במיוחד כאשר אדם חש שיש לו הכושר והיכולת להיות תלמיד חכם ולתרום להגדלת תורה בישראל. כאשר זה הוא המניע ללימוד, מובן שיש חשיבות רבה להיקף הידע ועמקו, לבקיאות וגם לעיון. עדיין יש הבדלים משמעותיים בין תחומי הדעת שלהם נדרש מורה או ר"מ בישיבה לבין תחומי הדעת להם נדרש רב קהילה, דיין, חוקר במדעי היהדות או מרצה בארגון המתמחה בקירוב לבבות.

לבטים

לא מנינו את כל הטעמים למצוות תלמוד תורה, אבל מנינו את הדגמים המרכזיים והצבענו על ההבדלים ביניהם ועל השוני באופני הלימוד הנובע מהם.

מה יעשה אם כן נער המבקש לעסוק בתורה, כיצד יכוון את דרכו? השאלה הזאת עצמה מתפרטת לשאלות משנה רבות: באיזה בית ספר יבחר? איזה מסלול בתוך בית הספר? לאילו שעורים יצטרף מחוץ לבית הספר? בבית הכנסת, בקהילה ובתנועת הנוער. כיצד יתרום להוספת לימוד בין חבריו וחניכיו? מה ילמד בימי החופשה ובאיזו מסגרת? ולאחר ימי בית הספר, באיזה מסלול יבחר להמשך: מכינה, ישיבה? ואם בשירות מלא בצה"ל בחר – איך ימשיך בקביעת עתים לתורה גם במסגרת הזאת?

התשובה לשאלה הזאת אינה יכולה לבוא מן החוץ. חלק בלתי נפרד מן ההתבגרות והתפתחות האישיות של אדם מישראל הוא העיסוק בגילוי הדרכים הנאותות עבורו ללמוד תורה. כדי לעצב את לימוד התורה כחלק בלתי נפרד מאורחות חייו, בהווה ובעתיד, אדם צריך להתנסות בדרכי לימוד שונות, לאבחן את כישוריו, את מה שמעניין אותו. מה קשה יותר ומה נעים? מה מתאים לאיזה זמן? מה מלהיב ומה מייגע? מתי יש ביכולתי להתמודד עם מאמץ אינטלקטואלי ומתי עדיף לגרוס משהו בלי להתאמץ בהבנה יתר על המידה, או לרפרף בספר דרשות עממי המרחיב את הלב? כמה זמן אורך לי להקיף תחום הלכתי מסוים? ואיזה ספר מתאים למטרה זאת? האם אני מסוגל, מבחינת היכולת הלימודית ומבחינת העמידה החברתית, לומר דבר-תורה בשלחן הסעודה, או לקבץ חבורה לשיעור קצר ולימוד משותף? מה עלי לעשות כדי להתגבר על המבוכה והביישנות הטבעית? האם יש ביכולתי גם לכתוב דברי תורה ולחדש? כיצד אפשר לפתח את היכולת הזאת? וכן הלאה וכן הלאה.

לעתים קרובות, דמויות לומדי התורה שבהן פוגש נער בראשית התחבטויותיו אלה, מפריעות לו בעיצוב עולמו האיש. הרב נראה אדם שלם ובוטח, שיודע איך ללמוד ומה ללמוד, ומאחוריו כבר שנות לימוד רבות וניסיון רב. כשהתלמיד מתבונן ברבו, הוא לא מודע לכך שכאשר הרב היה בגילו, התלבט בדיוק באותו אופן כמו התלמיד כיום. יתר על כן, גם כיום, הרב המבוגר והמלומד מתחבט בשאלות של מה ללמוד ואיך, אבל לעתים רחוקות הוא משתף את תלמידיו בתהיות אלה. לכן סבור התלמיד שהספקות והכשלונות שלו מעידים על חסרון ופגם בסיסי אצלו, והוא עלול להתייאש. חייבים להבין שאין בכלל דרך אחרת. אף אחד לא נולד משה רבנו. וגם משה לא נולד רבנו.

אתגר אחר שמציבים המבוגרים לבני הנוער הוא בהגבלת חופש ההתנסות והבחירה. התלמיד רואה את דמות רבו, וחושב שעליו להתדמות אליו. לעתים הרב לא רק מהווה דוגמה אישית, אלא ממש תובע מן התלמידים ללמוד כמותו. ואף בוחן אותם על כך בסוף המחצית והשנה. אבל, יתכן מאד שאופיו של הרב וכישוריו שונים לחלוטין משל הנער. הניסיון

להידמות לרב ולחקותו יכול להוביל לתסכול, לייאוש ולכישלון. יתכן שלמים יפגוש רב אחר, שידבר בשפה קרובה לליבו ומתאימה לאישיותו, ודווקא אצלו יזכה לקבל תורה כיאות. בסופו של דבר, אם יתמיד בחיפוש ובהתנסות, יגבש לו את הדרך המיוחדת שלו, שהיא האות שלו בתורה. למעשה, כל נער רואה מספר דגמים: הורים, חכמי בית הכנסת, מורים, ועוד כמה מפורסמים שאליהם הוא נחשף באמצעות התקשורת או במפגש בלתי אמצעי באירועים מיוחדים. די במספר הלא-גדול הזה כדי להצביע על כך שאין שני אנשים שלומדים תורה באותו האופן, שארגז הכלים שלהם דומה ושאוצר הדעת שלהם זהה. ומכאן המסקנה המתבקשת – גם עלי לעצב את דרכי הייחודית בלימוד תורה, באופן המתאים לי, לכישורי ולאישיותי.

נמצאנו אומרים, ש"והגית בו יומם ולילה" הוא צו שיש לו משמעות כפולה. במישור הראשון, הוא מצווה על האדם להגות בתורה וללמדה יומם ולילה. במישור-על, הוא מצווה על האדם להגות יומם ולילה בשאלה איך עליו ללמוד תורה, כיצד ייצור בליבו חשק ללמוד תורה, ממי ילמד ומה ילמד, מתי ילמד היכן ילמד. כל מי שמחובר לתורה, אם מעט ואם הרבה, אינו מפסיק להגות בשאלות אלה לעולם, והן עצמן חלק מקיום מצוות תלמוד תורה שלו.